

Aimo Halila — Eelis Aurola :

KOULUN HISTORIAN KIRJOITTAMISESTA

Tämä artikkeli on kirjoitettu Suomen Kouluhistoriallisen Seuran toivomuksesta. Apulaisprofessori Erkki Kuujo on lukenut käsikirjoituksen. Kirjoittajat kiittävät häntä siitä. Seura puolestaan odottaa, että Suomen koulujen vaiheista koottaisiin tietoja ja kirjoitettaisiin niistä vaikka lyhyempiäkin esityksiä kuin sellaisia, joihin tämän artikkelin edellyttämä lähdeaineisto riittää. Niitä voitaisiin julkaista myös Seuran vuosikirjassa.

Suomen koululaitoksella on jo niin paljon ikää, että sen nuorimpienkin osa-alueiden yksityisillä kouluilla alkaa olla riittävästi vuosia historian kirjoittamista varten. Tavan takaa näkee ilmestyvän koulujen varhaisempaa toimintaa käsitteleviä esityksiä. Aiheen koulun historian julkaisemiseen on antanut jokin merkkitapaus, tavallisimmin 100-vuotisjuhla, jonka kunniaksi koulun historia on kirjoitettu, mutta myös 75-vuotisen ja 50-vuotisen toiminnan johdosta on julkaistu laajahkojakin esityksiä. Lyhyempien aikajaksojen kuluttua on tyydytty tarkastelemaan menneitä vuosia lehti-artikkeleissa.

Kansakoululaitoksemme perustamisesta, jolla tarkoitetaan ensimmäisen kansakouluasetuksemme julkaisemista 1866, on pian kulunut 100 vuotta. Siitä huolimatta useat kansakoulut ovat saavuttaneet tuon kunnioitetun iän. Kulumassa olevan vuosikymmenen loppuun mennessä yhä useammat koulut tulevat 100-vuotiaiksi ja seuraavalla kymmenluvulla 100-vuotiaiden koulujen lukumäärä kasvaa. Aiheita on siis riittävästi yksityisten koulujen historian kirjoittamiseen. Kun jonkin kunnan yksi koulu pääsee ensimmäisen satavuotistaipaleensa päähän, silloin ehkä halutaan jul-

kaista kunnallinen kouluhistoria tai liittää se mahdolliseen pitäjänhistoriaan, missä sellainen on tekeillä.

Sellaisten koulujen historian kirjoittaminen, joissa on tutkijan koulutusta saaneita historian opettajia, annetaan useimmiten alan edustajan tehtäväksi. Kansanopetusta koskevan historian kirjoittamisen laita on toinen. Opettajat ovat joutuneet tällaiseen tehtävään, vaikka se on vaatinut heiltä paljon vaivannäköä nimenomaan lähteiden hankinnassa. Historiikkien kirjoittajien joukossa on sellaisiakin, joille asia on ollut kokonaan vieras. Tämän kirjoituksen tarkoituksena on pyrkiä auttamaan tottumattomia kirjoittajia, joilla ei ole tutkijan koulutusta, antamalla yleisiä ohjeita ja muutamia tietoja kirjoittajan ajan ja vaivan säästämisen toivossa. Jos esitetyt asiat ovat olleet avuksi kouluhistorian kirjoittajalle, tämä kirjoitus on saavuttanut tavoitteensa.

Henkilön jonka tehtäväksi annetaan koulun historian kirjoittaminen, on ensimmäiseksi ryhdyttävä miettimään, mistä hänen on aloitettava. Hän laatii mielessään työsuunnitelman, jonka jäsentelyn hän kirjoittaa paperille ja jota seuraamalla hän kokoaa tarvitsemansa lähdeaineiston kulloinkin tarkoituksenmukaisimmalla tavalla. Tämä tehtävä on eräiltä osiltaan jo ennalta määrätty ja niissä suhteissa helposti ratkaistavissa. Onhan kysymyksessä yhden tai useamman koulun perustamisen ja toiminnan kuvaaminen rajatun tai rajattujen aikajaksojen kuluessa. Tämän perusteella voitaisiin pitää tehtävää helppona. Vaikeudet kohtaavatkin kirjoittajaa vasta myöhemmin työn yksityiskohtien selvittelyssä. Suunnitteluvaiheessa niitä ei sanottavasti esiinny.

Jokainen koulu on vain valtakunnallisen koululaitoksen osa. Se nivoutuu suureen kokonaisuuteen monessa suhteessa. Mutta jokaisen koulun toiminnassa esiintyy aika-ajoin muutoksia, jotka ovat peräisin kähdelta tai useammalta suunnalta. Ne voivat johtua koko koululaitoksessa tapahtuneista muutoksista. Käsitöiden opetuksen tulo oppikouluun, kielten opetus kansakoulussa ja monet muut saman tapaiset opetussuunnitelmissa tapahtuneet uudistukset ovat hallintotoimiin liittyviä koko koululaitosta koskevia. Hallinnollisia toimenpiteitä ovat kansakoulujen tarkastuspiirien rajojen muu-

tokset, joissa kokonaisia kuntia siirretään tarkastuspiiristä toiseen. Lainsäädännön uudistamisesta on syntynyt kunnallinen keskikoulu, kansalaiskoulu ja kuntien apukoulut. Muutokset saattavat olla myös paikallista laatua. Kansakoulujen piirijako on uudistettu, jonka seurauksena on syntynyt uusia kouluja tai oppilaiden puutteen vuoksi on jouduttu yhdistämään koulupiirejä ja lopettamaan entisten koulujen toiminta.

Kun mennään ajassa taakse päin, muutokset ovat olleet mahdollisesti yksiselitteisempiä kuin nykyään. Niitä on kuitenkin tapahtunut ja niihin joudutaan kiinnittämään huomiota, koska historian kirjoittaminen pyrkii selvittämään lukijalle menneen ajan tapahtumat sellaisina, kuin ne kerran on koettu. Niitä ei ole syytä samaistaa omien kokemustemme kanssa.

Palataan työsuunnitelmaan, joka saa tässä nimekseen *tutkimussuunnitelma*:

Koulun perustaminen

Aluksi on paikallaan selvittää asujaimiston rakenne suunnitteilla olevan koulun ympäristössä. Aina ei ole ollut itsestään selvää, että juuri siihen kylään, kirkonkylään, tehdasyhdyskuntaan, kauppaan tai kaupunkiin perustetaan kansakoulu, oppikoulu, ammattikoulu, kansanopisto jne., minne jokin näistä laitoksista on tullut. Jotakin on tapahtunut aikaisemmin. Väestön keskuudessa on alkanut esiintyä tarvetta koulun saamiseksi. Joku on ollut aloitteen tekijänä joko sivistysaatteen innoittamana, lähiympäristön esikuvan perusteella tai oman etunsa, lastensa kouluun saamisen vuoksi. Monet oppikoulut ovat syntyneet sen vuoksi, että paikkakunnan aikaisemmin perustettuihin kouluihin ei ole voitu sijoittaa kaikkia koulukypsiä jo kouluun pyrkiviä nuoria. Tällainen ilmiö on hyvin tavallinen sekä Suomessa että muualla maailmassa. Koulun perustamisajatus saattaa olla myös tietyn ryhmän yhteisen pyrkimyksen tulos, johon on monien vaiheiden jälkeen päästy. Aloitteen tekijät ovat selvittäneet itselleen mahdollisuudet, joita on

käytettävä hyväksi, jotta suunnitelma toteutuisi. Heidän ajatus-
tensa selvittäminen olennaisilta osiltaan kuuluu perustamisvaihei-
den yhteyteen. Samalla selvitetään myös asian käsittelyä eri koulu-
viranomaisten osalta.

Opettajat ja oppilaat

Opettajat ovat koulun työskentelyn käynnistäjiä. Ilman heitä
oppilaiden työskentely olisi melko tuloksetonta ja ilman oppilaita
opettajia ei koulussa tarvittaisi. Nämä kaksi koulun elävää voi-
maa tarvitsevat oman päälukunsa koulun historiaa kirjoitettaessa.
Opettajia koskevassa luvussa ei esitetä heistä pelkkiä henkilötieto-
ja, koska muutakin asiaa on paljon. Sitä vastoin opettajien toi-
meenpanemat uudistukset, opetusmenetelmät ja asennoitumiset
koulun sisäisen kehityksen näkökulmasta katsoen kuuluvat tähän
lukuun. Hyvin järjestetty ja hoidettu kasvatus- ja opetustyö ei
rajoitu vain uuden asian opettamiseen, läksyjen kuulusteluun, vih-
kojen ja kokeiden korjaamiseen, järjestyksen pitoon ja rangaistus-
ten jakelemiseen, yleensä siihen mitä koulun seinien sisäpuolella
tapahtuu, vaan se tuntuu myös ympäristön kehityksessä. Historian
tehtävä ei ole asiatonta ylistämistä jonkin aatteen soihdun kan-
tamisen vuoksi, vaan sen tehtävänä on selvittää ja selvityksen pe-
rusteella todeta, mitä on aikaan saatu, onko kehitys kulkenut
eteen päin, pysynyt paikoillaan vaiko taantunut. Tätä kuvaa selvi-
tettäessä ovat opettajat myös mukana. Näin ollen heidän osallisu-
tumisensa kouluympäristön sekä aineelliseen että henkiseen kehi-
tykseen kuuluu tämän luvun puitteissa selvittäväksi.

Viime vuosisadalla yhdistettiin kansakoulunopettajan virkaan
muutamain paikoin lukkarin, joskus kirjastonhoitajan, vieläpä väls-
kärinkin tehtävät. Kahden viran yhdistäminen kuului silloin
asiaan, mutta nyt se on sängen harvinaista. Tällaiset yhdistelmä-
virat ja niiden hoidon kuvaaminen etuineen ja haittoineen sekä
niiden joutuminen erilleen toisistaan ovat mielenkiintoisia asioita

kouluhistoriassa. Opettajien palkkaus erilaisine etuineen ja lisi-
neen kuuluu myös asiaan.

Oppilaita varten tarvitaan tässä yhteydessä toinen alaluku. Oppilaiden kouluun ottaminen varsinkin uuden koulun työn alussa on aihe, jota kannattaa käsitellä. Myöhemmin lukuvuosien alkaessa se ei enää sanottavasti poikkea tavanomaisuudesta. Oppilaiden ikärakenne ja sosiaaliryhmitys voidaan esittää taulukoina, joista helposti selviää vuosittainen vaihtelu. Nämä asiat löytää kouluhallituksen tarkoituksia varten laadittavista tilastotietokavakkeista. Oppilaiden koulumatkat ovat myös tärkeitä tekijöitä. Koulunkäynnissä esiintyvät vaihtelut kytkeytyvät usein niihin. Poissaolot ja niistä johtuvat epäsäännöllisyydet ovat saattaneet aiheuttaa joko koulun keskeyttämisen tai oppivelvollisuuden voimaan tulon jälkeen siirtymisen toiseen koulumuotoon. Viime vuosisadalla ja tämän vuosisadan alkuvuosikymmeninä koulunkäynnin lopettaminen ennen koulukurssin loppuun suorittamista oli toistuva ilmiö. Sitä tapahtuu edelleen valvontatoimenpiteistä huolimatta. Oppikouluissa se on tavallinen vielä nytkin. Näiden asioiden käsittely on sekä koulun omalta kannalta että laajemmassakin mielessä tarkoituksenmukaista, varsinkin jos keskeytymiseen johtaneita syitä voidaan edes jossain määrin valottaa. Ilmiö ei luonnollisesti rajoitu kansa- ja oppikouluun, vaan se esiintyy myös muissa oppilaitoksissa.

Opetussuunnitelmat ja lukuennätykset

antavat runsaasti lähdeainesta johtopäätösten tekoa varten, joten ne tarvitsevat joko kumpikin erikseen tai molemmille yhteisen luvun. Vertaamalla näitä toisiinsa ja yleiseen kehitykseen voidaan päätellä, mihin koulu on pyrkinyt ja mitä se on työssään saavuttanut. Tässä yhteydessä tulevat puheeksi myös tuntijaot, koska ne liittyvät juuri opetussuunnitelmaan ja sen toteuttamiseen käytännössä. Opetusmenetelmät ovat niin ikään opetussuunnitelmaan liittyviä opetusopillisia kysymyksiä ja tämän käsittelyyn kuuluvia.

Erikoistapauksissa jolloin koulussa suoritetaan kokeilua opetusmenetelmien soveltamisesta, menetelmäkysymykset tulevat esille kokeilua koskevassa luvussa. Opettajien vaihtuminen merkitsee usein myös jossain määrin opetusmenetelmien vaihtumista tai «väärin muuttumista» aineen, ehkäpä koko koulunkin opetusmenetelmissä.

Erilaiset aineenopetus- ja järjestelmäkokeilut, joita kouluhallinnon edustajat ja pedagogiikan tutkijat panevat toimeen, ovat muistiin merkitsemisen arvoisia asioita. Mikäli saman kokeilun piiriin kuuluu useita kouluja, sekin samoin kuin kokeilun tarkoitus saa selvityksensä.

Oppikirjat

voidaan käsitellä joko omassa luvussaan tai yhdistää opetussuunnitelmaa käsittelevään lukuun. Oman luvun puolesta puhuvat sekä edellä mainitut koulu- että erityiset oppikirjakokeilut, varsinkin jos yhdessä koulussa kokeiluun on osallistunut useita luokkia ja niiden tulokset ovat kirjoittajan käytettävissä. Silloin kun oppikirjaa käytetään valitsemalla siitä opetussuunnitelman edellyttämiä kohtia, viimeksimainitulla on opetuksen tavoitteiden saavuttamisessa ensimmäinen sija ja oppikirjalla toinen. Tässä tapauksessa näyttäisi käsittely kuuluvan opetussuunnitelmia ja oppiennätyksiä koskevaan lukuun. Tarkoituksenmukainen opetustilanteiden järjestäminen on eräs koulun päätehtäviä.

Oppikirjojen ohella on havaintovälineillä ja koulutarvikkeilla tärkeä osuus koulun työssä. Ne liittyvät läheisesti oppikirjoihin, mutta yhtä hyvin kuuluvat myös opetusmenetelmäkysymyksiin. Sen vuoksi onkin harkittava tarkoin kumpaan yhteyteen, opetussuunnitelmaa (opetusmenetelmää) vaiko oppikirjoja käsittelevään lukuun ne liitetään.

Koulun tontti, huoneistot ja oppilaiden huolto

Koulun perustamiseen on liittynyt ainakin väliaikaisen huoneiston hankinta, mahdollinen tontin osto tai saanti ja siitä käyty mielipiteiden vaihto. Varsinkin kunnallisten koulujen kohdalla usein on esiintynyt erimielisyyksiä koulun paikasta. Sellaiset kiistat ovat saattaneet viedä runsaastikin aikaa ja vaivoja, ehkäpä hidastaneet hyvänä pidetyn ajatuksen toteuttamista tai muuttaneet kokonaan alkuperäisiä suunnitelmia.

Vuosikymmeniä käytössä olleet rakennukset alkavat käydä epätarkoituksenmukaisiksi koulutyön saadessa uusia muotoja. Sen vuoksi ollaan hyvää vauhtia siirtymässä uudenaikaisiin koulutiloihin. Rakennusten uudistaminen ja niiden mahdollinen uuteen paikkaan sijoittaminen saattaa vetää esiin haudatut sotakirveet eli suomalaiselle tyypilliset erimielisyydet yleisten asioiden hoidossa. Kun rakennusvaiheen tapahtumia selvitetään, ei ole jätettävä niiden yhteydestä pois ikäviltäkään tuntuvia piirteitä, koska ne ovat omiansa antamaan väriä kehityksen kuvaamiselle.

Oppilaiden huoltoon on vuosikymmeniä kiinnitetty huomiota. Kansakoulujen koulukeittolatoiminta, opistojen omat ruokalot ja oppikoulujen oppilaskeittiöt kuuluvat tähän alueeseen samoin vaatetusavustus ja oppilaiden kuljetus sekä oppilasasuntolat ovat tämän luvun asioita. Myös vapaaoppilaspaikoilla on tärkeä osuus koulunkäynnin jatkuvuuden turvaamisessa. Kouluterveyden- ja hammashoidolla on opetukselliselta kannalta huomattava vaikutus koulun ympäristöön. On todettu, että niillä seuduilla, joissa kouluhammaslääkärit suorittavat työtään ja antavat ohjeita oppilaille, koditkin alkavat kiinnittää huomiotaan tähän tärkeään asiaan. Terveystieteiden opetuksella kouluissamme on runsaasti vuosia takanaan.

Koulujen johtokunnat

ja vanhempien neuvostot kantavat vastuun sekä taloudenpidosta että opetussuunnitelmien uudistusehdotuksista paikkakunnan tarpeita vastaaviksi, pätevän opettajavoiman hankkimisesta, kodin ja koulun välisestä yhteistyöstä jne. Jokapäiväisessä elämässä paikallinen koulun hallinto näyttää pysyvän taka-alalla. Sen työ näkyy kuitenkin jo siinä, että koulu on olemassa ja toiminnassa. Oppikoulujen ja opistojen toiminnan tukena on erinimisiä järjestöjä, valtuuskuntia, kannatusyhdistyksiä ym., jotka kaikki toimivat koulun hyväksi. Ompeluseurojen, myyjäisten ja keräysten avulla on maassamme tuettu sekä koulujen rakentamista, kalustojen hankintaa että oppilaiden avustamista, mikä kaikki kuuluu kiinteästi koulun historiaan. Tällaiseen yhteistoimintaan ovat myös oppilaat osallistuneet jo kouluaikanaan ja varsinkin jälkeen päin entisten oppilaiden muodostamien yhdistysten kautta.

Eräiden oppilaitosten historiioihin on liitteeksi koottu henkilötiedot opettajista ja oppilaista. Koska matrikkeliä laadinnassa olisi noudatettava tarkoitusta varten kehitettyä systematiikkaa, lyhyen artikkelin puitteissa ei ole mahdollista siihen paneutua. Sen vuoksi onkin suositeltava, että kirjoittaja tutustuisi johonkin hyvin laadittuun oppilasmatrikkeliin, joka on asiantuntijan käsialaa. Henkilötietojen esittäminen opettajien ja oppilaiden nimien aakkosjärjestyksessä tuskin on tarkoituksenmukainen tapa.

Edellä käsitellyt asiat tiivistettynä oletetun tutkimussuunnitelman rungoksi:

I Johdanto

II Koulun perustaminen

1. Ympäristön olosuhteet

- Lyhyt luonnon kuvaus
- Asujaimisto (rakenne ja elinkeinot)
- Henkiset harrastukset
- Aikaisempi opinkäynti

2. Perustamisen alkuvaiheet

- Koulun tarve

- Aloitteen tekijä/tekijät
- Käsittelyvaiheet ja perustamispäätös tai -lupa
- III Opettajat ja oppilaat
 1. Opettajat
 2. Oppilaat
- IV Toiminta
 1. Opetussuunnitelmat
 2. Lukuennätykset
 3. Oppikirjat
 4. Koulukokeilut
- V Kiinteistöt ja oppilaiden huolto
 1. Maa-alueet
 2. Huoneistot
 3. Kouluterveydenhoito
 4. Ruokailu
 5. Vaatetus ym. huolto
- VI Koulun paikallinen hallinto
 1. Johtokunta
 - Puheenjohtajat
 - Jäsenet
 2. Vanhempien neuvosto
 3. Kannatusyhdistys tai vastaava elin ja toiminta
 4. Taloudenpito
 5. Henkilökunta (vahtimestarit, talonmiehet jne.)
- VII Matrikkeli ja muut liitteet

Tämä jäsentely on aivan teoreettinen eikä niin ollen sovi sellaisenaan käytettäväksi. Kussakin tapauksessa sitä on erikseen harkittava esiteltävän koulun näkökulmasta katsoen, joten yleisissä ohjeissa on vain vähän varteenotettavaa. Jokin valmis, harkiten laadittu koulun historia on sopiva esikuvaksi, varsinkin jos esiteltävään kouluun liittyvät olosuhteet suurelta osalta ovat esikuvaksi otettavan koulun kaltaisia.

Eräitä kouluhistorioita on kirjoitettu siten, että tehtävät on jaettu useampien henkilöiden kesken ja osatehtävien kokoaminen

annettu toimittajan tai toimituskunnan huoleksi. On toteutettu myös sellaisia jäsentelyjä, että asiatiedot on esitetty lyhyesti — enintään puolet julkaisusta — ja muu osa käytetty oppilaiden muistelmille omista kouluvuosistaan, opettajista ja kouluelämässä sattuneista merkityksellisistä tapahtumista. Niin ikään ovat pitkäaikaiset opettajat kertoneet muistojaan ja kokemuksiaan vuosien varrelta. Joku kirjallinen lahjakkuus on esittänyt omia tuotteitaan, ehkä joku sävellyskin saanut paikkansa yhteisvoimin aikaan saadussa julkaisussa. Tämän laatuinen esitys antaa lukijoille kuvan koulun toiminnan kohokohdista, mutta tekee myös helposti «oman kehu» vaikutuksen, jollei riittävää varovaisuutta noudateta. Toimittajalta vaaditaan hyvää huolenpitoa tekstin valinnasta, jotta eri kirjoituksissa samat asiat eivät pääse toistumaan.

Kun tutkimussuunnitelma on saatu hahmotetuksi pääpiirteissään, ruvetaan aineksien kokoamiseen. Se on runsaasti aikaa vievää, mutta tekijälleen mielenkiintoista työtä. Tässä tehtävässä tutkijalle ei riitä, että hän tuntee vain työn kohteena olevan aiheen ja siihen liittyvät ongelmat. Saadakseen työstään jotakin «irti» hän ei tyydy luettelemaan tutkimiansa asiakirjojen sisältöä, vaan yrittää tehdä itselleen kysymyksiä ja hakea kysymyksiinsä vastauksia, jotka antavat hänen tutkimuksilleen myös yksilöllistä väriä. Tehtävä saattaa tuntua vaikealta rajoitetun aiheen vuoksi. Kuitenkin vain oman tutkimuksen tietä voidaan päästä tyydyttäviin ratkaisuihin.

Ainesten kokoamisen ensimmäisiä tehtäviä on päästä selville kirjallisuuden avulla Suomen kouluhistorian yleisestä kehityksestä. Sen jälkeen on syytä tutustua aihetta lähempänä oleviin julkaisuihin, jotka selvittävät paikallista kehitystä. Koululaitoksemme historiaa käsitteleviä tutkimuksia ovat mm. Aimo Halilan 4-osainen «Suomen kansakoululaitoksen historia» (1949) ja «Suomen vanhin kansakoulunopettajisto» (1949) sekä J. T. Hanhon «Suomen oppikoululaitoksen historia I» (1947 II osa 1955), joihin tutustuminen selventää rinnakkaiskoulujärjestelmämme synnyn ja kehityksen. Kouluhistorian ja kansanvalistustyön kirjallisten lähteiden etsinnässä auttavat J. Vallinkosken & Henrik Schaumanin «Suo-

men historiallinen bibliografia 1544—1900» (1961) sivuilla 192—227, Aarno Maliniemen ja Ella Kivikosken samanniminen teos vuosilta 1901—1925 (1940) sivuilla 174—220 ja J. Vallinkosken & Henrik Schaumanin edelleen samanniminen teos vuosilta 1926—1950 I osa (1955) sivuilla 338—438, jotka sisältävät tiedot ilmestyneestä kirjallisuudesta ja kouluhistoriaa käsittelevistä sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleista. Vuosittain ilmestyy Helsingin yliopiston kirjaston luettelo «Suomen kirjallisuus», josta löytää julkaisut sekä kirjoittajan että kirjan nimen mukaisessa aakkosjärjestyksessä. On alettu julkaista myös maakunnallisia bibliografioita, jollaiseen tutustuminen on myös asiallista. Sellaisen olemassaolon selvittäminen käy parhaiten tiedustelemalla asiaa lähimmästä kirjastosta tai kirjakaupasta.

Sanoma- ja aikakauslehdet ovat jatkuvasti kiinnittäneet huomiota koulujen toimintaan. Koulun perustaminen ja sen saavuttamat merkkivuodet ovat kulttuuritapauksia, joista lehdistö aina on kirjoittanut ja kirjoittaa. Lehtitiedoilla sen vuoksi aina on erityinen lähdearvo. Ilmestymispaikkakunnan ja sen lähiseudun uutiset saavat ymmärrettävästi enemmän palstatilaa lehdessä kuin kaukaisten tapahtumien selvittäminen. Niinpä tutkija perehtyykin lehdistön osuuteen hänelle tärkeiden tietojen tallettajana. Jo mainituista bibliografioista ilmenevät vain artikkelien nimet. Itse artikkeli on etsittävä ja luettava. Jos lehden ilmestymispaikasta ja ylipäänsä koko lehdestä halutaan tietoja, niitä saa Akseli Routavaaran julkaisusta «Suomen sanomalehdistö 1771—1932» (1935), joka sisältää lehdistön aakkosellisen luettelon sekä lehden että ilmestymispaikkakunnan nimien mukaisessa järjestyksessä. Ensimmäisessä luettelossa on tiedot ilmestymisajasta, -tiheydestä ja vastaavista toimittajista.

Ennen arkistotutkimuksiin ryhtymistä on paikallaan tutustua vielä kahteen teokseen, joista tutkija saa sekä yleisiä että yksityiskohtaisia neuvoja työhönsä. Pentti Renvall selvittää metodologiassa julkaisussaan «Historiantutkimuksen työmenetelmät» (1947) historian lähteiden hankintaa, kritiikkiä, tulkintaa ja sitä mihin historian tutkimus pyrkii. «Paikallishistoriallisen tutkimuksen

opas» (1945) antaa tietoja arkistojen sijoituksesta, sisällöstä ja laajuudesta. Milloin kouluhistorian kirjoittaja tarvitsee erikoisohjausta, hänen on mahdollista saada sitä Paikallishistorialliselta Toimistolta, jonka nykyinen osoite on Ulvilant. 11 b B, Munkki-vuori.

Arkistoja ja niiden käyttöä käsittelevien kirjojen ilmestymisen jälkeen on tapahtunut eräitä arkistojen järjestelyjä, joita tässä vielä kosketellaan samoin kuin annetaan joitakin viitteitä kouluhistoriaa koskevien tietojen «löytöpaikoista» ja kootun aineksen käsittelystä.

Koulujen perustamista, toimintaa, lukukausien alkamista ja päättymistä jne. koskevia asiakirjoja on koulun, kunnan, kirkon, kansakoulujen tarkastajan, tuomiokapitulien ja Kouluhallituksen arkistoissa. Turhan etsinnän välttämiseksi on paras ajoissa kiinnittää huomiota eräisiin arkistojen hävittämistä koskeviin asioihin. Opetusministeriön päätöksellä n:o 473/25. 8. 1956 on oppilaitoksille ja kouluviranomaisille annettu lupa hävittää vuoden 1900 jälkeiseltä ajalta joukko asiakirjoja, joiden säilyttämistä arkistoissa ei katsota tarpeelliseksi. Hävitettävät asiakirjaryhmät ja säilyttämisen vähimmäisaika on mainittu luettelossa, joka on paras hankkia joko Valtion julkaisutoimistosta lähimmän kirjakaupan avulla tai lainata se oppikoulun rehtorilta tai kansakouluntarkastajalta. Esimerkiksi oppikoulujen, kansakoulunopettajaseminaarien, väliaikaisten opettajakorkeakoulujen, kuuromykkäin- ja sokeainkoulujen luokkapäiväkirjat säilytetään vain 5 vuotta lukuunottamatta koulun ensimmäisiä toimintavuosia ja sotavuosia, joiden ajalta säilytetään kaikki päiväkirjat. Muutoin talletetaan päiväkirjoja vain näytekappalein johtajan tai rehtorin harkinnan mukaan lukuvuosilta, joiden vuosiluku päättyy nollaan. Kansakouluntarkastajan laatimat asiakirjat säilytetään 10 ja hänen saamansa 1—10 vuotta riippuen asiakirjojen säilyttämisen tärkeydestä. Hävitettäväksi hyväksytyillä asiakirjoilla ei ole sanottavaa arvoa koulun historian kirjoittamisen kannalta, mutta asia on otettu tässä yhteydessä esille sen vuoksi, että siitä tietämätön välttyisi turhilta etsiskelyiltä.

Koulun arkiston asiakirjoista tutustumisen arvoisia ovat johto-

kunnan kokousten pöytäkirjat, mahdolliset diaarit, saapuneet kirjeet ja lähtevien kirjeiden konseptit, tilikirjat, laskut ja lähetyksilistat, omaisuuden luetteloimiskirjat, päivä- ja arvostelukirjat, oppilaskortit, valokuvat, rakennusten työselitykset, vanhat oppikirjat, mahdollisesti säilyneet oppilaiden ainevihot, oppilastyöt jne. Lähtevien kirjeiden konsepteja tältä vuosisadalta tuskin on sellaisilla kouluilla, joiden johtajilla ei ole ollut kirjoituskonetta käytettävissä. Sitä vastoin voi löytyä viime vuosisadan puolelta peräisin olevia erityisiä kirjekonseptikirjoja, joiden pitäminen kuului ajan tapoihin. Niitä on joka tapauksessa säilynyt joko kouluilla tai kirjoittajan jälkeläisten hallussa. Opettajien kirjeet tuttavilleen, kouluviranomaisille ja lapsilleen sisältävät silloin tällöin myös koulua koskevia mielenkiintoisia asioita, jotka voivat olla hyödyllistä luetavaa koulun vaiheita selviteltäessä.

Kirkon arkistoissa on myös koulua koskevaa ainesta ajalta, jolloin kunnallinen hallinto ei ollut vielä itsenäistynyt ja koulu oli kirkon alainen. Vielä senkin jälkeen kun koulu erotettiin kirkosta ja kunnallinen itsehallinto asetuksella säädettiin, yhteys koulun ja kirkon välillä säilyi. Kirkon arkistossa olevista pitäjänkokousten pöytäkirjoista, kirkollisten kuulutusten kirjoista, piispan- ja lääninrovastien tarkastuspöytäkirjoista ja kirkkoherrojen tekemistä seurakunnan tilaa koskevista kertomuksista löytää runsaasti koulua koskevia tietoja.

Kuten em. opetusministeriön päätöksestä selviää, kansakoulun historian aineiden kokoamisessa ei ole juuri sanottavaa apua kansakouluntarkastajien arkistoista. Sitä vastoin kouluhallituksen arkistossa ovat kaikki sellaiset asiakirjat, joista voi saada yksityisiäkin kouluja koskevia tietoja viime vuosisadalta. Tämän vuosisadan puolelta myös sellaiset, joita hävittämislupa ei koske, säilytetään ko. arkistossa. Kouluhallitukseen lähetettyjä asiakirjoja ei ole kuitenkaan syytä etsiä kouluhallituksesta, ellei kysymys ole vuonna 1929 tai sitä myöhemmin kirjoitetuista papereista. Kouluhallituksesta on näet siirretty Valtionarkistoon jokseenkin kaikki asiakirjat vuoteen 1928 saakka. Vain hyvin pieni määrä vanhinta, lähinnä kouluhallituksessa syntynyttä asiakirja-aineistoa on jätetty

siirtämättä. Kouluhallituksen arkisto muodostaa Valtionarkistossa oman kokoelmansa järjestettynä ja luetteloituna. Luettelo on kirjoitettu kolmena kappaleena, joten se on lainattavissa myös maakunta-arkistoihin tutkijoiden käytettäväksi. Ennen 1. 7. 1870 loppuun käsitellyt kouluja koskevat asiakirjat ovat tuomiokapitulien arkistoissa, joista oikea löytyy «Paikallishistoriallisen tutkimuksen oppaasta» sivuilta 248—253. Kaikki keskeneräisistä asioista kertyneet paperit tuomiokapitulien piti jättää mainitun päivämäärän jälkeen koulutoimen ylihallitukselle, joka oli perustettu johtamaan ja valvomaan sekä oppi- että kansakouluja. Näin ollen kouluhallituksen arkistossa on asiakirjoja 1860-luvulta alkaen.

Kouluhallituksen arkisto muodostaa yhden kokonaisuuden vuoden 1884 loppuun saakka. Seuraavan vuoden 1885 alusta tapahtuu jakautuminen oppi- ja kansakouluosaston asiakirjoihin, ruotsinkielinen osasto muodostettiin 1920, josta lähtien asiakirjat ovat erikseen arkistoidut. Vuosina 1918—1924 Kouluhallituksessa oli myös lastensuojeluosasto, joten lastensuojelua koskevat asiakirjatkin ovat tältä ajalta kouluhallituksen arkistossa.

Lähdeaineksen hankinta etenkin arkistoista tuottaa jonkinverran vaikeuksia. Koska niitä ei anneta kotilainaksi, on tutkimustyö suoritettava siellä, missä asiakirjoja säilytetään. Valtion arkistolaitoksessa lähetetään kyllä arkistosta toiseen tutkijoiden käytettäväksi asiakirjoja. Kuukausi on tavallisin aineksen käyttöaika silloin, kun esim. maakunta-arkistot tilaavat sitä Valtionarkistosta. Maakunta-arkistot ovat Turussa, Hämeenlinnassa, Mikkelissä, Vaasassa ja Oulussa. Silloin kun tutkija tarvitsee käyttöönsä Valtionarkistossa olevaa kouluhallituksen arkistoa, hänen on syytä matkustaa joko Helsinkiin tai johonkin maakunta-arkiston sijotuskaupunkiin. Ennen aineksen tilausta on tarkoituksenmukaisinta pyytää ao. arkistoluettelo nähtäväksi siihen arkistoon, jossa aiotaan tutkimustyötä suorittaa. Luettelon perusteella tilataan asiakirjat tutkittavaksi merkitsemällä tilaukseen tarpeelliset signumit (= merkinnät asiakirjojen säilytyksestä). Arkistojen virkailijat antavat tarpeelliset tiedot tilauksen tekemistä varten ja

neuvovat mielellään tutkijoita ongelmien ratkaisemisessa, kun arkistoaineksen etsintä on kysymyksessä.

Tarvittavan kirjallisuuden hankinta myös saattaa tuottaa vaikeuksia. Monet bibliografioissa mainituista kirjoista ovat loppuneet kustantajilta ja saatavissa olevan kirjallisuuden osto aiheuttaa kustannuksia, jotka ovat vältettävissä. Paikallisten kirjastojen odottaisi antavan apuansa tutkijoille kirjojen lainaamisessa suppeita tutkimuksia varten. Jos aineksien hankinta näyttää kuitenkin osoittautuvan hitaaksi ja hankalaksi, paras ratkaisu silloin on varata pidemmältä aikaa yhtäjatkoista työtä varten ja matkustaa sellaiselle paikkakunnalle, missä lähteiden saanti on helpoimmin toteutettavissa. Yhdenkin kuukauden aikana ehtii paljonkin koota lähdeaineistoa, kun noudattaa etukäteen laadittua suunnitelmaa.

Tähän asti on käsitelty kirjallisia lähteitä. Lopuksi on vielä mainittava haastattelut. Entisillä koulujen opettajilla ja oppilailta on paljon muistitietoa, jota kannattaa säilyttää seuraavia sukupolvia varten. Joukossa saattaa olla väärin muistamisesta aiheutuvia epätarkkuuksia, mutta ne ovat oikaistavissa vertailemalla asiakirjatietoihin. Subjektivisina esitettävät käsitykset eivät korjausta kaipaakaan.

Lähteiden tultua kootuksi alkaa niiden käsittely. Olennainen asia muodostaa ns. punaisen langan, jota seuraten tiedot sijoitetaan oikeisiin yhteyksiinsä. Tässä työssä syntyy mahdollisesti tutkimussuunnitelmasta poikkeava uusi jäsentely, jonka muuttuminen vielä kirjoitusvaiheessa on mahdollinen. Kirjallisia lähteitä hyväksi käytettäessä on syytä huolella varoa julkaistujen lähteiden toistoa ja muistettava ehdottomasti selvällä tavalla merkitä sekä suorat että epäsuorat lainaukset. Lähdemerkintää varten on paras tutustua eri tapoihin, joista käyttökelpoisin valitaan. Esimerkiksi kelpaavina mainittakoon Sumen Historiallisen Seuran «Historiallisia tutkimuksia»-sarjan ja Jyväskylän Kasvatusopillisen Korkeakoulun «Acta Academiae Paedagogicae Jyväskyläensis»-sarjan merkitsemistavat. Lisäksi käytetään tekstinjälkeistä merkitsemistä, jota näkee useiden kustantajien julkaisuissa.